

Magna Plaza: een heel goed slecht voorbeeld

Over schaalvergroting van de architectuur van het Amsterdamse postkantoor in de 19e en 20e eeuw

Carine van Hussen
5091365

Delft University of Technology

AR2A011 Architectural History

Oktober '23 - April '24

begeleid door Jean-Paul Baeten

Inhoudsopgave

1 Inleiding	3
1.2. Literatuuronderzoek	5
1.3. Leeswijzer	6
2 Rijksbouwmeesters	7
3 Het postkantoor in een groeiende stad	8
3.1. Schaalvergroting: structuur van de stad	8
3.2. Gebouwen rond het Postkantoor	11
4 Architectuur van het postkantoor	12
4.1. De architectuur van het postkantoor van Outshoorn	12
4.2. De architectuur van het hoofdpstkantoor van Peters	14
4.3. Schaalvergroting in architectuurstijl	17
5 Kritiek op het postkantoor en omgeving	18
5.1. kritiek op Peters' architectuur	18
5.2. Commentaar op stedenbouwkundige ontwikkeling	21
6 Conclusie	23
6.1. Discussie	23
6.2. Reflectie	24
Primaire bronnen	25
Verantwoording afbeeldingen	26
Bibliografie	27
Bijlage 1	30
Bijlage 2	32
Bijlage 3	33

1 Inleiding

Het is moeilijk voor te stellen, maar voor het grootste deel van de vorige eeuw bevond een van de belangrijkste gebouwen van Nederland zich net achter de Dam: het Koninklijke Hoofdpstkantoor. Vandaag beter bekend als het luxe winkelcentrum Magna Plaza¹. Hoewel 'bekend' misschien een overdreven woordkeus. Het gebouw, in al zijn neogotische en -renaissance weelde, verdwijnt in de schaduw van het Paleis op de Dam, dat twee eeuwen eerder werd gebouwd. De nieuwigheid van het winkelcentrum is eraf en het begint met zorgwekkend tempo leeg te lopen. Winkeleigenaren trekken naar elders in de stad (bijvoorbeeld de negen straatjes, die dankzij TikTok helemaal in trek zijn). Wat blijft er over van deze gigant achter de Dam? De status van rijksmonument beschermt het gebouw van de sloopkogel, maar de publieke toegankelijkheid is in gevaar. Gaat dit de zoveelste transformatie van rijksmonument-tot-sportschool² worden? Het zou niet de eerste keer zijn.

Figuur 1. Nieuwezijds Voorburgwal 182-210. Links: Raadhuisstraat. Post- en Telegraafkantoor (Stadsarchief Amsterdam)

Alvorens conclusies te trekken, richten we ons op de geschiedenis van dit omstreden gebouw. Het is niet het eerste postkantoor dat aan de Nieuwezijds Voorburgwal, toen nog een gracht, gevestigd is. In 1827 werd een stalgebouw verbouwd tot Koninklijk Postkantoor.³ Al gauw bleek dit te klein en bouwde C.

¹ Ruijsenaars, 1988

² zie Hoofdpstkantoor Groningen (C.H. Peters, 1909)

³ Nationaal Archief, 4.STS inventarisnr. 157

Outshoorn in 1854 het nieuwe Generaale Postcomptoir, op dezelfde plek.⁴ Rond deze tijd vond overal in Amsterdam grootse stadsvernieuwing plaats. Veel grachten werden gedempt ten behoeve van de tramlijnen.⁵ Zo ook de Nieuwezijds Voorburgwal in 1874. Inmiddels was het relatief nieuwe Generaale Postcomptoir te klein gebleken en werd Rijksbouwmeester C.H. Peters opgedragen een nieuw hoofdpstkantoor te ontwerpen.⁶ Hiervoor werden enkele panden naast het postcomptoir gesloopt. Ook werd de Raadhuisstraat doorgebroken richting de Westermarkt. Er was nu een directe verbinding met de Dam. Op de hoek van de Nieuwezijds Voorburgwal en de Raadhuisstraat zou het nieuwe postkantoor komen. Zo geschiedde: in 1898, precies op tijd voor de kroning van koningin Wilhelmina, was het nieuwe hoofdpstkantoor gereed voor gebruik. Niet meer dan tien jaar later bleek ook dit gebouw te klein en moesten verschillende afdelingen van het postkantoor naar panden elders in Amsterdam verhuizen. Eind vorige eeuw verliet het postkantoor de Nieuwezijds Voorburgwal. Het gebouw werd verkocht aan Erik Lars Magnusson, een Zweedse investeerder met grootse plannen voor een luxe winkelcentrum. Magna Plaza liep voor korte tijd goed, maar wat dubieuze geldzaken dwongen Magnusson het gebouw weer te verkopen.⁷ Er werd gepoogd het gebouw nieuw leven in te blazen door een foodcourt te beginnen op de eerste verdieping, maar dit liep door onder andere de coronacrisis op niets uit. Een nieuwe bestemming is vooralsnog onbekend.

Figuur 2. Nieuwezijds Voorburgwal 166-200 (v.r.n.l.) Nr. 192: Hoofdpstkantoor (C. Outshoorn). Tussen nrs. 174 en 176: Molsteeg. Stadsarchief Amsterdam / Jager, A. (ca. 1881).

De geschiedenis van dit ongelukkige gebouw is een typisch voorbeeld van hoe men architectonisch de draad is kwijtgeraakt vanaf het einde van de negentiende eeuw. Op niets gebaseerde grepen naar het verleden, naar believen van de architect bij elkaar geplakt in één ontwerp, ontwrichten het stadsbeeld en kunnen maar moeilijk aarden in hun functie, zoals in het postkantoor van Peters te merken is geweest. Deze thesis onderzoekt hoe de

⁴ Nationaal Archief, 4.KIVI inventarisnr. 819.1-819.4

⁵ Meurs, 2000, p. 295

⁶ Het Nieuwe Instituut, BEST inventarisnr. BEST7

⁷ Ramaer, 1999

schaalvergroting in enerzijds de structuur en anderzijds de stijl van de architectuur van Amsterdam in de 19^e en 20^e eeuw zichtbaar is in het oude hoofdpstkantoor te Amsterdam van C.H. Peters.

1.2. Literatuuronderzoek

Herbestemming van historische gebouwen is geen nieuw verschijnsel. De afgelopen 30 jaar kende veel projecten waar nieuwe functies in een oud jasje werden gehuisvest. Het voormalige hoofdpstkantoor te Amsterdam was in Nederland een van de eerste grote herbestemmingsprojecten en het eerste postkantoorgebouw dat in Nederland een nieuwe functie kreeg.⁸

Het postkantoor is vanaf dag één een bron voor controverse geweest. Er was veel kritiek op het ontwerp van C.H. Peters.⁹ De stijl zou niet aansluiten bij de eigentijdse stijl, zou ouderwets en misplaatst zijn. In de tijd dat het postkantoor van Peters gebouwd werd was het binnen de Nederlandse bouwkunst een vraagstuk in hoeverre de oudhollandse stijl zich leende voor grote gebouwen. Deze Hollandse renaissancestijl werd in de zeventiende eeuw alleen gebruikt bij kleine of middelgrote gebouwen zoals stadspoorten en waaggebouwen. Toen de stijl in de laat negentiende eeuw werd toegepast op grote gebouwen werden deze kleinschalige bouwdelen simpelweg herhaald of vergroot, wat leidde tot onrustige resultaten.¹⁰

Het Hoofdpstkantoor is natuurlijk een duidelijk voorbeeld van het voornoemde. Het is te groot voor de plek waar het staat. De neogotische stijl, die Peters had geleerd van E.E. Viollet-Le-Duc¹¹, paste niet in het gedachtegoed van de net uitgeroepen, protestantse Republiek der Nederlanden.¹² Daarnaast was er kritiek op de toegankelijkheid, door het niveau van de ontvangstruimte, dat zeven treden hoger lag dan straatniveau.¹³ Dit bracht ook bij de verbouwing in de jaren negentig problemen met zich mee.¹⁴ Van Gendt gaat zelfs zo ver, zich te vragen of er niet beter een prijsvraag had kunnen worden geopend, om zo bekwame jonge architecten uit te nodigen en de beste ontwerpoplossing te verkrijgen. Hij benadrukt wel dat het werk van Peters, op zichzelf, niet slecht is, maar dat het simpelweg niet in Amsterdam past. Meurs beaamt dit ruim een eeuw later: hij benoemt dat de kwaliteit van de grachtengordel van Amsterdam juist in de relatief kleine schaal van de bebouwing en de inrichting van de openbare ruimte zit. "De grootste allure kwam niet tot stand met paleizen, kerken of een stadhuis, maar met burgerhuizen, stoepen, beplanting en bruggen."¹⁵

Niet alleen het oude postkantoor zelf, maar ook de plek waar het staat, is een punt van veel discussie geweest. Vóór het postkantoor van Peters stond er al een postkantoor op dezelfde plek, ontworpen door Outshoorn. Dit was toen nog een gracht, maar die werd in 1874 gedempt zodat de tramlijn aangelegd

⁸ Havelaar & Wiesman, 2000, p. 90

⁹ Meurs, 2000, p. 322; v. Peet & Steenmeijer, 1995, p. 286; Van der Woud, 1997, p. 310)

¹⁰ Meurs, 2000, p. 322

¹¹ Meurs, 2000, p. 104

¹² Van der Woud, 1997, p. 259

¹³ Van Gendt, 1895, p. 217

¹⁴ Havelaar & Wiesman, 2013

¹⁵ Meurs, 2000, p. 287

kon worden.¹⁶ Door samenloop van omstandigheden, maar onder andere vanwege plannen voor uitbreiding van het postkantoor, werd de Raadhuisstraat doorgebroken¹⁷. Er was nu een groot perceel beschikbaar, waar Peters als rijksbouwmeester zijn postkantoor mocht bouwen.

Afgezien van de kritiek op de architectuurstijlen, was de Nieuwezijds Voorburgwal in de eerste helft van de 20e eeuw dé krantenboulevard van Nederland.¹⁸ De Telegraaf, Algemeen Handelsblad, de Volkskrant, De Tijd, Trouw, Het Parool, allemaal hadden ze hun hoofdkantoor in deze straat. De journalisten waren namelijk aangewezen op de post en telegraaf voor het laatste buitenlandse nieuws.¹⁹ Dicht bij het station, dicht bij de drukkers, de locatie was ideaal. Tegen de jaren zeventig werden de kranten minder afhankelijk van de trein en verspreidden ze zich verder over de stad. De Nieuwezijds Voorburgwal liep leeg en ook het postkantoor sloot in 1991 haar deuren. Lars Erik Magnusson kocht het en maakte grootse plannen voor een winkelcentrum.²⁰

Vandaag de dag is er nog veel kritiek op het voormalige postkantoor, nu winkelcentrum. Toen het in 1992 geopend werd als luxe winkelcentrum was het populair omdat het een nieuwigheid was in Amsterdam, maar tegenwoordig zijn dat soort winkels overal te vinden. Het trekt geen mensen meer aan.²¹ Er moet eigenlijk een andere functie in komen, maar wat, dat is nog een lastige vraag.²²

1.2.1. Henk van de Schoor

Een veel geraadpleegde bron voor dit onderzoek is Henk van de Schoor. Hij doet sinds 1990 onderzoek naar de bouw van postkantoren in Nederland tussen 1850 en 1960. Dit doet hij bij de vakgroep architectuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit van Leiden. Hij publiceerde in 1999 zijn proefschrift "Bedrijfspanen van post, telegrafie en telefonie in Nederland 1850-1915. Een typologisch onderzoek". Hier wordt in deze thesis veel naar gerefereerd.

1.3. Leeswijzer

Deze thesis is in vier hoofdstukken uiteengezet. Hoofdstuk twee (p. 7) is een introductie van de rijksbouwmeesters die betrokken zijn geweest bij de postkantoren. In hoofdstuk drie (p. 8) wordt de architectuur van Amsterdam en de positie van het postkantoor daartussen besproken. In het vierde hoofdstuk (p. 12) wordt de architectuur van de postkantoren van respectievelijk Outshoorn en Peters besproken en in het vijfde hoofdstuk (p. 18) worden kritieken (en loven) op zowel de architectuur van het postkantoor als op de stedenbouwkundige ontwikkeling van het omliggende stadsdeel aangehaald. In de conclusie (p. 23) wordt de hoofdvraag beantwoord, gevolgd door een discussie en een reflectie.

¹⁶ Meurs, 2000, p. 295

¹⁷ Zeylstra, 1928, p. 2

¹⁸ Arnoldussen & Kragie, 2022

¹⁹ Gemeente Amsterdam, 2022

²⁰ Havelaar & Wiesman, 2013, p. 90

²¹ Linssen, 2022

²² Van der Beek, 2022

2 Rijksbouwmeesters

Rijksgebouwen werden ontworpen door Rijksbouwkundigen/-meesters. Tussen ca. 1880 en 1924 waren er meerdere rijksbouw bureaus, elk onder leiding van een eigen rijksbouwkundige. Dit noemde men later Rijksbouwmeester. In de tweede helft van de 19e eeuw maakte de architectuur een modernisering door, maar dit was in de kringen van Rijksbouwkundigen niet te merken. C.H. Peters, aangesteld als Rijksbouwkundige in 1876²³, werd beïnvloed door zijn vroegere leermeester Cuypers, bij wie hij het werk van de architect Viollet-le-Duc had bestudeerd. Viollet-le-Duc was de meester van de neogotiek en Peters liet zich door zijn Franse collega maar al te graag inspireren. Peters bouwde in neogotische en neorenaissance stijl, wat hij wellicht ook van huis uit in het noorden van het land had meegekregen, waar deze stijlen meer gebruikt werden.²⁴ Deze stijl werd in Amsterdam niet op zo'n grote schaal toegepast als bij het nieuwe hoofdkantoor. Het feit dat Peters in deze stijl kon bouwen had alles te maken met wie het voor het zeggen had bij de rijksgebouwen²⁵. Dat was De Stuers, leider van de afdeling Kunsten en Wetenschappen binnen het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De Stuers was tevens een goede vriend van Cuypers, voornoemde vroegere leermeester van Peters. Cuypers en De Stuers legden de nadruk op een geïdealiseerde representatie van een architectuurhistorische stijl boven de feitelijke historische ontwikkeling van de tijd²⁶. Daarnaast hadden ze weinig aandacht voor stedenbouwkundige complexen²⁷.

Mede dankzij De Stuers stond Peters in 1878 ineens aan het hoofd van rijksgebouwen in Nederland, vallend onder het ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.²⁸ Hier heeft hij samen met zijn bureau zo'n 120 nieuwe postgebouwen, telegraafgebouwen en post- en telegraafgebouwen ontworpen, en daarnaast nog twintig bestaande panden verbouwd en uitgebreid en tien loodsen ontworpen voor de opslag van materiaal van de rijkstelegraaf. In de eerste tien jaar van zijn aanstelling als rijksbouwkundige, beginnende met het Paleis van Justitie in Den Haag, bouwde hij in de stijl die hij bij Cuypers had geleerd, volledig in lijn met wat De Stuers voor ogen had gezien toen hij Peters de aanstelling had gegeven. Na 1885 begon Peters meer zijn eigen stijl in zijn ontwerpen naar voren te laten komen, en week hij hiermee af van Cuypers en De Stuers.²⁹ Peters ontwierp vrijwel alle post- en telegraafgebouwen in de Noordelijke provincies en ontwikkelde zo een heuse 'postkantorengotiek'.³⁰

²³ Timmers, 2013

²⁴ Van de Schoor, 1999, p. 246

²⁵ Palmaerts, 2004, p. 39

²⁶ Meurs, 2000, p. 104

²⁷ Meurs, 2000, p. 104

²⁸ Van de Schoor, 2000, p. 248

²⁹ Van de Schoor, 2000, p. 253

³⁰ Sierksma, 1997

3 Het postkantoor in een groeiende stad

3.1. Schaalvergroting: structuur van de stad

In dit hoofdstuk worden kenmerken van schaalvergroting van de architectuur van Amsterdam in de 19e en 20e eeuw besproken. Aan de hand daarvan wordt de positie van het postkantoor in de stad beschouwd.

3.1.1. Dempen en doorbreken

De architectuur in Amsterdam maakt in de 19e en 20e eeuw grote veranderingen door. Niet alleen uitbreiding van de stad in de vorm van nieuwe wijken, maar ook binnen de ring werd flink aan stadsvernieuwing gedaan. Het droogleggen van de grachten voor de aanleg van tramlijnen is daar een voorbeeld van. In de vorige eeuwen werd het transport binnen Amsterdam hoofdzakelijk via de grachten gedaan. Industrialisatie in de 19e eeuw en daarmee de komst van de tram maakte dat de grachten minder nodig waren. De toenemende drukte op de weg werd een groot probleem en ook de toegang tot het centrum was zeer beperkt. Daarnaast werden de grachten als riool gebruikt, wat onprettige geuren en ziekte veroorzaakte³¹. De Nieuwezijds Voorburgwal was al vóór de bouw van het postkantoor van Peters drooggelegd (zie figuur 2) om plaats te maken voor de eerste paardentram in 1874. In 1885 werden enkele panden aan de Huiszittensteeg gesloopt, om plaats te maken voor een groter postkantoor en om een doorslag te maken naar de Rozengracht en de Westerkerk. Dit werd de Raadhuisstraat (zie figuur 3).

³¹ Smook, 1984, p. 233

Figuur 3. Nieuwezijds Voorburgwal 176-218 (v.r.n.l.). Links: ingang Raadhuisstraat; Midden: het nieuwe Hoofdpostkantoor (Stadsarchief Amsterdam)

Deze doorbraak in de stedenbouwkundige structuur moest het stadscentrum beter bereikbaar maken en stadsuitbreidingen buiten de voormalige vestingwerken verbinden met de bestaande stad.³² De Raadhuisstraat sloot aan op de Rozengracht en de Warmoesstraat, die uitliepen op de Da Costabuurt, die in het laatste kwart van de 19e eeuw geannexeerd was door de gemeente Amsterdam en waar 'revolutiebouwers'³³ goedkope gestapelde woningen voor verhuur bouwden³⁴. De inwoners van deze buurt woonden daar dichtbij het bruisende centrum van Amsterdam, waar naast vermaak ook grote werkgelegenheid was. De komst van trams maakte het vervoer van wonen buiten de ring naar werken in de stad aangenamer, en faciliteerde zo in zekere zin de stadsuitbreidingen buiten de Singelgracht die Amsterdam aan het eind van de 19e eeuw doormaakte.³⁵

Figuur 4. Van links naar rechts: achterzijde Spuistraat 134 (PC Hoofthuis). Raadhuisstraat 2-6 vrnl, Nieuwezijds Voorburgwal 182 (Postkantoor), Nieuwezijds Voorburgwal 147 achterzijde Paleis op de Dam

3.1.2. Bouwen of verbouwen

Het aankopen van herenhuizen om er kantoren in te vestigen was een veelvoorkomende manier van cityvorming in Amsterdam. Dit was ook gebeurd bij het eerste postkantoor in Amsterdam, op dezelfde plek als dat van Peters, aan de Nieuwezijds Voorburgwal. Een oude paardenstal werd omgebouwd tot postkantoor. In 1854 werden vervolgens enkele buurpanden aangekocht en omgebouwd tot postkantoor door Outshoorn en Conrad. Voor het hoofdpstkantoor van Peters werd in principe hetzelfde gedaan: er werden buurpanden aangekocht, maar deze werden vervolgens gesloopt, om zo

³² Rutte & Abrahamse, 2014, p. 285

³³ Smid, 2019, p. 12-13

³⁴ zie ook het boek: 'Westerpark. Barren, Sparren en Koperen Knopen', Heijdra, 2007

³⁵ Van der Woud, 2007, p. 327

uiteindelijk een bouwput van zo'n 70 bij 30 meter beschikbaar te krijgen voor nieuwbouw van het postkantoor.

Het postkantoor aan de Nieuwezijds Voorburgwal was ruim anderhalve eeuw voor Peters gesticht, na aanleiding van de introductie van de 'statenpost' op 1 juli 1752. Dit was de eerste door de overheid georganiseerde vorm van postvervoer in Nederland. Een perceel in het centrum van Amsterdam werd op 14 november 1753 aangekocht met de bedoeling om daar een postgebouw te vestigen, gelegen tussen de Nieuwezijds Voorburgwal aan de oostkant en de Nieuwezijds Achterburgwal aan de westkant, voor een totaalbedrag van f 45.000,-. Dit terrein omvatte ooit de Stadspaardenstal aan de Nieuwezijds Voorburgwal en de Stadsapotheek aan de Nieuwezijds Achterburgwal, samen met drie aangrenzende woonhuizen³⁶. Deze panden werden verbouwd en geschikt gemaakt voor hun nieuwe functie. Boven de ingang aan de N.Z. Voorburgwal werd het wapen van Holland geplaatst. In de loop der jaren onderging het gebouw verschillende verbouwingen en aanpassingen, waaronder een uitbreiding van kantoorruimte naar enkele aangrenzende woonhuizen in 1828.

Tegen het midden van de 19e eeuw ontstond de behoefte aan een nieuw post- en telegraafgebouw in Amsterdam. Minister van Financiën Van Bosse stelde in 1851 voor het bestaande gebouw te slopen en een nieuw postkantoor te bouwen. Na aanvankelijk verzet werd het voorstel in 1854 uiteindelijk goedgekeurd. De architect F.W. Conrad werd belast met het ontwerp, maar hij schakelde Cornelis Outshoorn in voor de feitelijke uitwerking. De bouw begon in 1854 en het nieuwe gebouw werd geopend in 1856. Het adres was nu Nieuwezijds Voorburgwal 178-180.

In de daaropvolgende decennia bleek het gebouw al snel te klein te worden voor de groeiende post- en telegraafdiensten. In 1867 werden verschillende maatregelen genomen om het ruimtegebrek aan te pakken, zoals het aankopen van aangrenzende panden en het verplaatsen van kantoorruimtes. In 1890 werd uiteindelijk besloten tot de sloop van het oude post- en telegraafgebouw van Outshoorn en de bouw van een geheel nieuw gebouw op dezelfde locatie. In 1894 werd gestart met de nieuwbouw, ontworpen door het Bureau Peters.

Voor de tijdelijke huisvesting van de postdienst werd door de gemeente in 1892 een houten loods aangekocht op het nog ongedempte Damrak, ter hoogte van de huidige 'Bijenkorf', naast de oude Beurs van Zocher. Nadat enkele aanpassingen waren uitgevoerd werd de loods in gebruik genomen in 1893. De loods kreeg de bijnaam 'de tent'³⁷, vanwege het lekkende dak. Voor de telegrafie werd een speciaal noodgebouw opgetrokken. De telegraafdienst werd ondergebracht in een eigen houten loods, verderop op de N.Z. Voorburgwal, bij de Gravenstraat, midden op straat. De locatie was met opzet zo dichtbij mogelijk gekozen, om de telegraaflijnen niet te hoeven verplaatsen. Ook deze tijdelijke huisvesting was niet ideaal: het was te klein en de temperaturen liepen 's zomers op tot tropische hoogten onder het glazen dak.

³⁶ Da Costa & Giphart, 1967

³⁷ Kluyver, 1899

Het jaar daarop, in 1894, begon de gemeente met de verbreding van de Huiszittensteeg, die voortaan de Raadhuisstraat zou heten (zie ook 2.1.1), in het verlengde van de Rozengracht. De vijf panden die het oude post- en telegraafgebouw van Outshoorn aan de zuidkant scheidden van de Huiszittensteeg werden allemaal gesloopt, waardoor het bouwterrein van ruim 70 bij 30 meter vrij kwam te liggen. Van het oude gebouw werd een gedeelte van de fundering hergebruikt, maar het merendeel van de in totaal 4560 heipalen werd nieuw geheid. De bouw liep enige vertraging op door onder andere onverwachte prijsstijging van deze heipalen. In totaal liep de bouw een half jaar uit. Het postkantoor werd in gebruik genomen in 1899. Nog geen tien jaar later bleek ook dit gebouw alweer te klein, en verhuisden enkele afdelingen van de post en telegrafie naar plekken elders in de stad.

Zo ging de schaalvergroting van het postkantoor in de laatste helft van de 19e eeuw van verbouwing van bestaande woonhuizen over op volledige sloop-nieuwbouw. Toch leek dit de kwestie van ruimtegebrek niet op te lossen. Telkens als een uitbreiding voltooid was, bleek het gebouw na enkele jaren alweer te klein. Ging de technologie van post en telegrafie zo snel? Lag het aan de gebouwen? Aan de architecten?

3.2. Gebouwen rond het Postkantoor

In contrast met het hoofdpstkantoor Amsterdam van Peters, de verwezenlijking van de postkantorengotiek, stonden de gebouwen rond het hoofdpstkantoor. Deze waren in dezelfde tijd ontworpen, veelal op basis van prijsvragen. Nieuwe architecten daagden elkaar uit om de meest moderne, nieuwe gebouwen te maken. Zo werd de Beurs van Berlage bijvoorbeeld in hetzelfde jaar, 1898, opgeleverd. Ook pal naast het hoofdpstkantoor werd in nieuwe stijlen gebouwd³⁸: bijvoorbeeld 'het Witte Huis'³⁹, een kantoorpand ontworpen in Jugendstil door J. en C. Verheul in 1900. Eveneens in Art Nouveau stijl: 'Gebouw Helios'⁴⁰ aan het Spui, ontworpen door G. van Arkel in 1897. Dat wil niet zeggen dat het ontwerp van Peters niet goed was op zichzelf. Het stond alleen niet op de goede plek.⁴¹

De locatie achter de dam, verscholen achter het Paleis op de Dam en de Westerkerk, is zeer centraal. Toch is het postkantoor geen bekend gebouw gebleven voor de meeste mensen.⁴² Met haar paleis-achtige architectuur verwacht je dat dit gebouw op iedere top-10 must-see lijst van Amsterdam staat, maar niets is minder waar. Ook de torens, die de locatie van het postkantoor onmisbaar moesten maken, lijken hun werk niet te doen. De onmisbaarheid werd vroeger al bereikt door de functie van het gebouw, waar iedereen afhankelijk van was. Het oude postkantoor zal het vandaag de dag moeten doen met haar status als verborgen schat.

³⁸ Romein, 1976, p. 721

³⁹ Raadhuisstraat 2 (Monumentenregister nummer 4748)

⁴⁰ Spui 15 (Monumentenregister nummer 518439)

⁴¹ Meurs, 2000, p. 332

⁴² Wanneer ik mensen vertel over deze thesis en dat ik het over Magna Plaza, het oude postkantoor, schrijf, kijkt men mij vragend aan. Ook als ik vervolgens een foto laat zien, is er haast nooit herkenning. Eeuwig zonde!

4 Architectuur van het postkantoor

In dit hoofdstuk worden architectonische stijlelementen van de postkantoren van Peters en Outshoorn bekeken. Vervolgens worden het gebruik en de invloed van referenties op de respectievelijke ontwerpen besproken.

Als het om architectonische stijl gaat, maakt het postkantoor op het eerste gezicht een verwachte schaalvergroting mee. Van het ogenschijnlijk neorenaissance postkantoor van Outshoorn naar het neogotische hoofdpstkantoor van Peters. Bij nader onderzoek blijkt echter dat het niet zo simpel is als dat. Het postkantoor ondergaat niet alleen verschuiving in architectonische stijl, maar ook een transformatie die de evolutie van de rijksgebouwen en de maatschappij weerspiegelt. De overgang van de neorenaissance naar het neogotische ontwerp van het postkantoor illustreert niet alleen veranderingen in esthetische voorkeuren, maar ook de verschuivingen in technologie, economie en sociale structuren.

4.1. De architectuur van het postkantoor van Outshoorn

Het oude postkantoor van Outshoorn uit 1856 kenmerkt zich door een opmerkelijke combinatie van architectuurstijlen, waarbij elementen uit de Italiaanse Renaissance en Barok samenkomen tot een interessant geheel. Outshoorn's ontwerp is geïnspireerd door een breed scala aan referenties uit de Italiaanse palazzo-architectuur, variërend van het 16e eeuwse Palazzo Farnese⁴³ in Rome tot het 18e eeuwse Palazzo Madama⁴⁴ in Turijn.⁴⁵

Figuur 5. Een 18e-eeuwse gravure van Palazzo Farnese door Giuseppe Vasi.

⁴³ Werk begon in 1514 door architect Antonio da Sangallo de Jongere, en in 1547, na Da Sangallo's dood, afgemaakt door o.a. Michelangelo en opgeleverd in 1589. Tegenwoordig huist het *palazzo* de Franse ambassade in Italië.

⁴⁴ Barok paleis ontworpen in 1716 door Filippo Juvarra, werk gestopt in 1721 toen enkel de voorgevel af was. Twee torens van het gehele complex staan er al sinds de eerste eeuw voor Christus. Tegenwoordig huist het *palazzo* het Museo Civico d'Arte Antica.

⁴⁵ Van de Schoor, 1999, p. 569

Figuur 6. Palazzo Madama in Turijn. De voorgevel van Juvarra is aan het middeleeuwse complex gebouwd. De twee torens stammen nog uit de Romeinse tijd.

Outshoorn's fascinatie met paleizen bleek ook uit zijn ontwerp voor het Amsterdamse Paleis voor Volksvlijt,⁴⁶ wat het Nederlandse Crystal Palace⁴⁷ had moeten zijn.⁴⁸ Hij voelde zich bij die opdracht van een paar jaar na het postkantoor dan wellicht ook meer op zijn gemak. Toch heeft hij de palazzo-architectuur kunnen toepassen in zijn ontwerp voor het postkantoor. De palazzo-architectuur sloot aan op het bestaande canon van architectuurstijlen rond het postkantoor, niet op zijn allerm minst het Paleis op de Dam. Ook de neorenaissancestijl werd veelvuldig toegepast in de nieuwbouw aan de grachten van Amsterdam. Door paleizen als referentie te gebruiken steeg Outshoorn, evenals Peters overigens, wel redelijk boven het imago van het postwezen uit. Wat een degelijk kantoorpand zou zijn geweest was nu een in het oog springend gebouw, onmisbaar in de stad.

Waar de architectuur streefde naar historische pracht en praal, bleef de plattegrond van het postkantoor trouw aan het programma van eisen. De keuze van Outshoorn voor een centraal gelegen wachtzaal in het postkantoor introduceerde een standaardtype voor postkantoren in grote steden, wat een belangrijke bijdrage was aan de typologische ontwikkeling van dergelijke gebouwen. Deze praktische benadering van het ontwerp, samen met de integratie van traditionele Nederlandse bouwprincipes om licht binnen te laten, benadrukt de functionaliteit en efficiëntie van het gebouw. Het werd in 1876 door *Eigen Haard* bestempeld als 'een modelkantoor in technische zin'⁴⁹, en werd geprezen om de organisatie, de netheid en de functionaliteit. Hoewel het niet helemaal duidelijk is of Outshoorn bewust het concept van het Italiaanse palazzo als basis voor zijn ontwerp koos, laat zijn ontwerp zien hoe hij verschillende architectonische invloeden wist te combineren tot een functioneel postkantoor.

⁴⁶ Cornelis Outshoorn, Paleis voor Volksvlijt, Amsterdam (1858-1864). Afgebrand in 1929.

⁴⁷ Joseph Paxton, Crystal Palace, London (1854). Afgebrand in 1936.

⁴⁸ Broekema, 2016

⁴⁹ Van der Woud, 2007, p. 353

4.2. De architectuur van het hoofdkantoor van Peters

Het nieuwe hoofdkantoor van Peters, waarvan het exterieur in 1898 af was, was gebouwd in de typische neorenaissancestijl waarin Peters bijna al zijn latere postkantoren bouwde. Vanaf 1885 week hij van de neogotiek die hij op het bureau Cuypers had geleerd af, en ging hij door in de stijl van de Hollandse renaissance en de in Duitsland invloedrijke romano-gotiek. Hij liet het 'middeleeuwse' varen en ontwikkelde een combinatie van neogotiek en neorenaissance die karakteristiek is voor al zijn verdere werk tot aan zijn pensionering in 1915. Sierksma merkte in een artikel naar aanleiding van Peters 150e geboortedag op dat met de opwaardering van zijn functie en de groei van de post, ook de schaalvergroting van de 'paleisjes voor de post' toeneemt.⁵⁰ Waar hij de kans kreeg, werden zijn postkantoren steeds groter.

Met 'opwaardering van zijn functie' doelde Sierksma op de organisatorische verandering binnen het ministerie van Financiën. Er werd een nieuw ministerie gemaakt: Waterstaat, Handel en Nijverheid. Peters werd naar dit ministerie overgeplaatst en kreeg ineens veel grotere opdrachten, zoals alle rijksgebouwen in Den Haag, de landsgebouwen van W, H & N en de gebouwen die hij bij Financiën al onder zijn hoede had. "Opeens beschouwt hij zich als iemand in de traditie van de rijksbouwmeesters zoals Rose (1801-1877) en dat wil hij laten zien ook."⁵¹

Een concreet voorbeeld van deze verandering in architectuurstijl laat zich zien in de switch die Peters maakt van kruisribgewelven en troggewelven naar door gordelbogen gedragen koepelgewelven, waar het hoofdkantoor van Amsterdam vol mee staat. Dit zal waarschijnlijk geïnspireerd zijn geweest door middeleeuwse Groningse kerkbouw en Romano-gotische baksteenbouw⁵², waar Peters mee was opgegroeid. Al deelde Peters de liefde voor het materiaal met Cuypers, waren Peters' rijkelijke details in baksteen een breuk met Cuypers' rationele overtuiging. Het postkantoor is volledig opgetrokken in rode baksteen, onderbroken door 'speklagen' van natuursteen. Veel van Peters' gebruikelijke motieven en elementen komen in het postkantoor voor, zoals de klimmende boognissen in de topgevels en de rijke decoraties. De klimmende boognissen en geprofileerde omlijstingen van gevelopeningen kwamen bijvoorbeeld ook in Cuypers' kerken voor, maar Peters ging in zijn detaillering veel verder.⁵³ Het hoofdthema van het beeldhouwwerk van het postkantoor was de verbinding tussen mensen uit allerlei windstreken en daarnaast zijn er beelden die refereren aan de post en telegraaf, zoals posthoorns en bliksemschichten.⁵⁴

Wat betreft de plattegrond van zijn postkantoor hoefde Peters het wiel niet opnieuw uit te vinden. Hij hanteerde een standaardindeling zoals hij dat bij elk postkantoor deed, maar paste het wel aan op de locatie en schaal van het postkantoor dat hij op dat moment bouwde.⁵⁵ In Amsterdam paste hij voor het

⁵⁰ Sierksma, 1997

⁵¹ Van de Schoor in: Sierksma, 1997

⁵² van Peet & Steenmeijer, 1995, p. 281

⁵³ van Peet & Steenmeijer, 1995, p. 285

⁵⁴ Havelaar & Wiesman, 2013, p. 89

⁵⁵ Van de Schoor, 1999, p. 258

eerst het open lokettenfront op de begane grond in de wachtzaal toe, wat vanaf dan in alle nieuw gebouwde PTT kantoren zou worden toegepast.⁵⁶

4.2.1. Referenties voor het hoofdkantoor van Peters

Van de Schoor⁵⁷ suggereert in zijn werk dat ter referentie voor het hoofdkantoor, Peters het raadhuis van Bolsward⁵⁸ en de kanselarij van Leeuwarden⁵⁹ aanhield. Dit wordt bevestigd in persoonlijke correspondentie tussen Peters en J.P.H. Cuypers⁶⁰, waarin Cuypers zijn punten van kritiek op Peters' ontwerp toelicht (zie ook paragraaf 4).

4.2.1.1. Raadhuis van Bolsward.

Het raadhuis van Bolsward is in 1617 door Jacob Gysbert ontworpen, in de Fries maniërisme stijl die toendertijd gebruikelijk was. Het raadhuis maakte een soortgelijke ontwikkeling door als het hoofdkantoor van Amsterdam: op dezelfde plek stond sinds 1474 het oude raadhuis, maar het werd te klein verklaard en daarom werden enkele panden aan weerszijden van het raadhuis opgekocht en gesloopt om plaats te maken voor een nieuw raadhuis.⁶¹

Figuur 7. Stadhuis Bolsward (Mooi Friesland).

De maniëristische elementen van het raadhuis van Bolsward zijn ook terug te zien in het postkantoor van Peters. De vele 'speklagen' tussen de bakstenen bijvoorbeeld, de rijkelijk versierde gevelopeningen en de vele dakkapelletjes. Dat Peters juist dit gebouw koos als inspiratie voor zijn nieuwe postkantoor,

⁵⁶ Weber, 1952, p. 24-29

⁵⁷ 1999

⁵⁸ Jacob Gysbert, 1617

⁵⁹ Bartholomeus Jansz, 1571; J. van Lokhorst, 1896

⁶⁰ Nationaal Archief, 2.21.355 Collectie De Stuers, inventarisnr. 1383

⁶¹ Greydanus, z.d.

was niet toevallig. Hij was enkele jaren voordat hij het ontwierp, van 1869 tot 1873, directeur geweest van de gasfabriek in Bolsward en had er dus enige tijd gewoond.

4.2.1.2. Kanselarij van Leeuwarden.

De kanselarij van Leeuwarden werd in 1571 gebouwd naar ontwerp van Bartholomeus Jansz en in 1896, drie jaar voor de oplevering van het hoofdstekantoor van Peters dus, gerestaureerd door rijksbouwkundige J. van Lokhorst. Het heeft slechts vijftien jaar dienstgedaan als raadhuis, en is daarna onder andere een rechtbank, een huis van bewaring, een kazerne, een museum en een bibliotheek geweest. Evenals bij het hoofdstekantoor van Peters is er van het originele interieur niet veel meer over, maar is het exterieur al die jaren redelijk hetzelfde gebleven.⁶² Ook dit gebouw is opgetrokken in rode baksteen, onderbroken door 'speklagen' van natuursteen.

Figuur 8. De kanselarij van Leeuwarden (Paul-Ellen Reislogger).

De kanselarij werd destijds gebouwd in opdracht van Philips II van Spanje, op dat moment de heersende macht. Het gebouw moest imponeren, het moest de Friese burgers nietig laten voelen.⁶³ Er gaan al enkele alarmbellen rinkelen als je denkt dat een publiek gebouw zoals een postkantoor zijn architectuur hierdoor zou laten inspireren, maar dat terzijde. Dit laat zien dat Peters de historiserende architectuurstijl wellicht los van haar context had willen gebruiken, maar dan is dit ook weer een voorbeeld van hoe dat vrijwel nooit goed uitpakt.

Het imponerende karakter van de kanselarij van Leeuwarden is zeker ook te zien in het postkantoor van Peters. Van buitenaf gezien lijkt het postkantoor

⁶² Hendrick de Keyser Monumenten, 2022

⁶³ Oly, z.d.

niet op een postkantoor, maar inderdaad meer een raadhuis of ander officieel overheidsgebouw. Opvallend is dat ten tijde van de bouw van de kanselarij (1571) de bouwstijl, gotiek met renaissance elementen, al ouderwets verklaard was, en dat dit bij de bouw van het postkantoor net zo geschiedde met haar neogotische en neorenaissance stijl.

4.3. Schaalvergroting in architectuurstijl

Na beschouwing van de twee opeenvolgende postkantoren kan worden vastgesteld dat er bij geen van beide één bepaalde stijl is aangehouden. Er is eerder sprake van een eclectische stijl. Outshoorn en Peters namen de klassieke plattegrond van een postkantoor en wikkelden daar een gevel omheen in een stijl die hen aanstond, zoals dat in het eclecticisme naargelang de functie, locatie en wensen van de opdrachtgever van het gebouw gebeurde⁶⁴. Outshoorn keek hierbij naar zijn eigentijdse én oudere italiaanse voorbeelden en koos een klassieke neorenaissance gevel. Peters keek iets verder terug in het verleden en koos de neorenaissance met neogotische elementen. Qua architectuurstijl liep de schaal dus eigenlijk terug: de details in Peters' postkantoor waren een stuk fijner en veelvuldiger dan bij Outshoorn, maar toegepast op zo'n groot oppervlak van zijn postkantoor gaf dit een duizelingwekkend effect. Wat dat betreft was de stijl van Outshoorn wellicht geschikter voor de schaal van het postkantoor.

⁶⁴ Oxenaar, 2009, p. 90

5 Kritiek op het postkantoor en omgeving

Dit hoofdstuk behandelt het commentaar op de postkantoren van Outshoorn en Peters. Vervolgens wordt de kritiek en prijs voor de omliggende stedelijke ontwikkeling bekeken. Van kritiek op Outshoorns postkantoor is niet veel overgebleven. De enige concrete kritieken die hierop gevonden zijn, betreffen niet per se de architectuur, maar eerder de organisatie van het postwezen. Het gebouw was namelijk al na dertig jaar te klein voor zijn functie.

5.1. kritiek op Peters' architectuur

Het hoofdpstkantoor van Peters is reeds sinds vóór haar oplevering al een object van kritiek. Pierre Cuypers beet de spits af in 1885, in een brief die hij naar aanleiding van door Peters toegezonden bestek- en ontwerptekeningen schreef.

5.1.1. Kritiek van de leermeester

In de brief van J.P.H. Cuypers aan Peters, komt naar voren hoe Peters bij zijn ontwerp van het hoofdpstkantoor afweek van de principes van zijn oude leermeester.⁶⁵ Cuypers haalt hierin de vuistregel van zijn vriend Viollet-Le-Duc, "Toute forme qui n'est pas indiqué par la construction doit être repoussé"⁶⁶, berispend aan. Nu moet deze opmerking wel met een korrel zout genomen worden, aangezien Cuypers ook zeker niet vies was van een decoratief element hier en daar. Dat Peters hierin verder ging dan Cuypers, dat kan zeker zo zijn, maar dat zijn gebouwen vrij zijn van ornament kan Cuypers niet zeggen.

Cuypers schrijft in zijn kritieken met name over tegenstrijdigheden in Peters' constructie. Patronen die hij op de begane grond begint zetten niet door naar de volgende verdiepingen, wat resulteert in een rommelige gevel en een nog rommeliger dak. Ook trekt hij de vele dakvensters in twijfel, die hij "als typen van onzedelijke vormen" kenmerkt.

Tenslotte vraagt hij Cuypers zich in zijn brief af waarom Peters zijn inspiratie zoekt bij historiserende gebouwen in Friesland, in plaats van lokale architectuur zoals de Westerkerk en het Paleis op de Dam. Cuypers noemt het post- en telegraafkantoor een 19e eeuwse monument met een eigen karakter, waarvoor Peters vooral niet naar referenties moet zoeken uit de 'vervaltijd'. Hij instrueert hem oprecht te zijn, te voldoen aan het programma van eisen en te zoeken naar vormen die het gevolg zijn van de constructie. Hij benadrukt dat Peters inspiratie moet zoeken in de omgeving om een gebouw te maken met een prettige indruk waar de vrijmoedigheid van Peters in te zien is.

Cuypers formuleert zijn kritiek op een directe maar toch ook vriendelijke toon. Hij lijkt oprecht begaan met het lot van de Nederlandse bouwkunst en hoe deze naar voren zal komen in Peters' ontwerp. Dat Peters iets met Cuypers' kritiek heeft gedaan, lijkt van niet. Vier jaar later stond het er namelijk, nog altijd geïnspireerd op de Noord-Nederlandse bouw van weleer en nog altijd met de vaasjes op het dak.

⁶⁵ zie bijlage 1 voor gehele brief

⁶⁶ "Elke vorm die niet voortkomt uit de construction moet worden weggelaten"

5.1.2. Kritiek in de media

Om mild te beginnen, haalt Van de Schoor het oordeel van Evers uit 1916, dus een krappe 20 jaar na oplevering, aan. Hij spreekt van krachtig schreven tot herleving van de baksteentechniek, op grond van Peters' voorliefde voor oud-Groningsche kerkkunst die hij als geboren Groninger en archeoloog bestudeerde. Evers erkent ook dat Peters' neiging tot rijke detailbewerking soms wat overdrijven doet lijken: "knap in onderdelen, doch als massa onrustig en overladen door te grote vorm verfijning". Hij vergelijkt het postkantoor met zijn buur, het Paleis op de Dam van Van Campen, die voornoemde overstemt, maar erkent desondanks ook de eigen persoonlijkheid van het postkantoor.⁶⁷

In deze tijd, de jaren '20, kon men de stijl van Peters nog wel waarderen, maar begon men al wel vraagtekens te zetten bij de rijke detailbewerking die Peters' gebouwen zo typeerde. Zo schreef Berlage in 1895 in *De Kroniek* dat het nieuwe postkantoor van Peters hem verbazingwekkend was tegengevallen en sprak hij zijn overtuiging uit dat er geen enkele sprake was van rationele architectuur in Peters' ontwerp.⁶⁸ Berlage was zelf van mening dat geen enkele versiering te rechtvaardigen was, tenzij de meest sobere die in de strakke structuur van het bouwwerk paste.⁶⁹ Dit was bij Peters' ontwerp duidelijk niet het geval. In de periode van 1920 tot 1960, het hoogtepunt van het functionalisme, werd het gebouw vrijwel geheel afgewezen en weggezet als oneerlijk historisme, waarin een duidelijke relatie tussen functie en vorm ontbrak.⁷⁰ Ook binnen het PTT-wezen werd deze visie gedeeld. In een PTT-bedrijfsband werd zo geschreven:

"(...). Er ontstond [in de 19e eeuw] een namaak-gothiek en een namaak-Renaissance stijl, en het hing van de willekeur van de architect af, of de door hem gebouwde fabriek er als een Middeleeuwse burcht zou uitzien en of zich achter de gevel van een Renaissance paleis toevallig een spoorwegstation verborg. Als voorbeeld is hierbij de foto geplaatst van het Amsterdamse hoofdpstkantoor. De vele torentjes, die als zichtbaar teken van een geestelijk centrum zinvol zouden kunnen zijn voor een kerk of een raadhuis, afgewisseld door horizontale, lichte banden, werken onrustig en vormen geen harmonisch geheel, doch bovenal, dit gebouw wil méér schijnen dan het is. Dit prelerig karakter vormt een krasse tegenstelling met de stoere rust van het Dampaleis aan de overkant en de soberheid van de Nieuwe Kerk." (Penning, 1951, pag. 330-331)

Het paleiselijke dat Peters met zijn architectuur uitdrukte wilde er niet door bij het 'gewone' publiek. Ze konden niet accepteren dat het gebouw meer wilde uitstralen dan dat het eigenlijk was. Of misschien waardeerden ze het post- en telegraafwezen van Nederland simpelweg niet genoeg. Het was immers dé razendsnel ontwikkelende technologie van de tijd die in deze kantoren gehuisvest werd. Wie zegt dat dat geen vorstelijke status mag houden? Kijk naar de architectuur van de tegenwoordige Apple Stores, de overmaat van die winkelpanden⁷¹. Is dat niet hetzelfde fenomeen?

Toch is vrijwel de meeste kritiek jegens de gevelarchitectuur. Het is te druk, en niet in overeenstemming met de omliggende architectuur en de tijdgeest van

⁶⁷ Evers, 1916, deel II, p. 616-617

⁶⁸ Van der Woud, 1997, p. 310

⁶⁹ Romein, 1976, p. 737

⁷⁰ Van de Schoor, 1999, p. 648

⁷¹ Zie bijvoorbeeld de Apple Store van Amsterdam, in het voormalige Hirsch & Co. warenhuis, met een oppervlakte van maar liefst 2500 m². Is dat echt nodig voor een paar laptops en telefoons, kun je je afvragen.

Amsterdam en Nederland.⁷² Ook al was er na de oorlog weer veel aandacht voor de nieuwe monumentaliteit, bleef het postkantoor van Peters slecht gewaardeerd.

5.1.3. Uit de collectie De Stuers

Victor de Stuers, rijksbouwkundige die zich inzette voor de Monumentenzorg in Nederland, was destijds goed bevriend met C.H. Peters, en liet in zijn archief o.a. de hiervoor genoemde brief van Cuypers aan Peters achter. Ook had hij enkele krantenknipsels verzameld, waarin het hoofdpstkantoor genoemd werd. Zo staat er in een verslag van een vergadering in de Tweede Kamer van 27 november 1895 dat er dan al, nog vóór het postkantoor afgebouwd is, plannen zijn voor twee dependances voor de postpakketdienst, en dat dit had kunnen worden voorkomen als er niet zo haastig was besloten tot sloop van het oude gebouw.

Een onbekende auteur schrijft in de krant van 29 juni 1892 zijn wens dat er alsnog een prijsvraag wordt uitgeschreven voor het ontwerp van het nieuwe hoofdpstkantoor, aangezien hij vernomen heeft dat het "officiële, in Gothischen stijl ontworpen" plan niet is goedgekeurd door de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Dit "Gothischen" plan wordt ook in de N.R.Ct. van 11 februari 1894 in twijfel getrokken: "Reeds kan men dus voorspellen dat de strevende lijnen en drukke profileering een zeer vreemd effect zullen maken tegenover de sober-grootsche lijnen van het Koninklijk paleis."

Twee jaar eerder, in een krantenartikel van 15 februari 1890, werd eenzelfde soort bezorgdheid uitgesproken.

"(...) Zou - vragen wij - niet bij den minister kunnen worden aangedrongen op eene spoedige openbaarmaking van het volledige plan, met het oog vooral op het architectonisch karakter, dat aan het gebouw gegeven zal worden?

Het staat namelijk te vreezen, dat er weder iets a l'instar van het Rijksmuseum en het Centraalstation in aantocht is, en - ons dunkt - aan twee proeven van die stijlsoort heeft Amsterdam nu genoeg. (...)"⁷³

Men zat duidelijk niet te wachten op meer architectuur zoals Cuypers en De Stuers die voor ogen hadden. Misschien wel de bekendste kritiek is die op de twee ui-vormige torenspitsen. Zo vertelt een krantenartikel van 13 september 1897:

"Op den hoogen toren van het in aanbouw zijnde postkantoor te Amsterdam is pas de "spits" geplaatst. De heer Ant. Molkenboer geeft in de *Kroniek* een vermakelijke illustratie van het gebouw met zijn torens, in welke hij een proeve ziet van.... fruit-architectuur, zoodat hij met het uiterste gemis van eerbied durft te spreken van een postkantoor-perenburg."⁷⁴

Een ander krantenartikel kaart het feit aan dat de brievenbus een laatste gedachte lijkt te zijn geweest voor het ontwerp van Peters, hoewel de brievenbus eigenlijk het hoofdonderwerp van een postkantoor zou moeten zijn. Datzelfde artikel betoogt dat de bouwmeester er altijd naar moet streven om in zijn uiterlijk het idee te wekken van degelijkheid en waardige soberheid en

⁷² Van Peet & Steenmeijer, 1995, p. 286

⁷³ Zie bijlage 2 voor volledig artikel

⁷⁴ Zie bijlage 3 voor volledig artikel

dat het hoofdpstkantoor van Amsterdam dat absoluut niet doet. Ook heeft de auteur van dit artikel vragen bij de hoeveelheid torens. Hij zegt het nog te kunnen begrijpen als er bijvoorbeeld een klok voor het volk in zou zitten, maar dat het zonder eigenlijk onbegrijpelijk is. Ook praktische zaken als een schoorsteen bekritiseert de auteur: hij begrijpt niet, waarom dit element zo is benadrukt in de vorm van een "afzonderlijk staande hoog uit rijzende kolossale schoorsteenpijp, die op het eerste gezicht aan het postkantoor de bestemming schijnt te geven van een ... fabriek."

5.2. Commentaar op stedenbouwkundige ontwikkeling

Over de architectuur rond het postkantoor wordt juist positief gesproken. Hoewel de nieuwe architectuur verschilde van de daar reeds bestaande bouwkunst uit de 17e eeuw, zorgden de compositie van bouwmassa's en gevels, en de kleinschalige detaillering, voor een natuurlijke overgang van de oude grachten naar de nieuwe verkeersweg.⁷⁵ Dat men moest wennen aan de demping van de grachten en de komst van de tram is onontkoombaar. Over de demping van de gracht in Delft om daar een tram over te laten rijden sprak onze eigen C.H. Peters zich uit: "doodstraf door electrificatie"⁷⁶, maar dat terzijde.

Van der Woud spreekt van een nieuwe manier waarop eigentijdse architectuur wordt besproken, zoals door de *Tachtigers* in hun tijdschrift *De Nieuwe Gids*.⁷⁷ Zij omschrijven juist die meerlagigheid van de stad, de moderne samenleving waarin het oude en het nieuwe naast elkaar bestond zonder dat daar verheerlijkte beelden van het ene of het andere werden geschept, zoals een decennium eerder de schilders van de Haagse School het landschap voorstelden "als een onopgesmukte, zorgvuldig selecteerde, onmoderne werkelijkheid"⁷⁸ De tachtigers omschreven Amsterdam zo, en noemde daarbij specifiek de Raadhuisstraat:

"(...) de stad als locus van verandering en modernisering, met onontkoombare, tastbare aspecten die niet alleen de zinnen prikkelden, maar ook gevoelens van angst, verwarring en afkeer opriepen. Een geschilderde, gefotografeerde en geschreven stad die op duizend en één manieren ook terug te vinden is in de architectuur van het nieuwe stadsbeeld waarvan de Raadhuisstraat zo'n sprekend voorbeeld is." (Taverne, 2000, p. 55)

Ook het Bouwkundig Weekblad sprak zich eind van de negentiende eeuw uit tegen de ontwikkelingen in het stadsbeeld van Amsterdam. In 1892 publiceerde het een themanummer ter ere van het vijftigjarige bestaan van de in januari 1842 opgerichte architectenvereniging 'Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst', de MBB.⁷⁹ In het themanummer werd gespot met het stadszicht dat nu werd beheerst door een overdaad aan torens, overkappingen en aan het eclecticisme refererende motieven. Deze aspecten werden in de laatste jaren van de negentiende eeuw steeds problematischer bevonden. Er vond een gestage overgang naar de twintigste-eeuwse vormgeving plaats, waarin abstractie en functionaliteit voorop zouden komen te staan.⁸⁰

⁷⁵ Meurs, 2000, p. 295

⁷⁶ Meurs, 2000, p. 145

⁷⁷ Van der Woud, 1997, p. 32

⁷⁸ Taverne, 2000, p. 55

⁷⁹ Palmaerts, 2004, p. 29

⁸⁰ Palmaerts, 2004, p. 43

In deze eeuw beschouwen we de stad weer anders en zijn de commentaren op het stadsbeeld veranderd. Meurs spreekt zelfs van “ont-centrumvorming”. Hij zet de binnensteden neer als “gehistoriseerde pretparken”⁸¹, wat wellicht ook een uithaal is naar de Amsterdamse binnenstad. Toch benadrukt hij ook dat niet elke stad hetzelfde is, en dat elke Nederlandse binnenstad zich ontwikkelt op een eigen manier. In Amsterdam was de gouden eeuw van de grachtengordel maatgevend. Dat het postkantoor van Peters daar niet tussen paste, bleek uit de meningen die links en rechts in kranten en tijdschriften verschenen. Aan het begin van de twintigste eeuw vond men over het algemeen dat modernisering van de oude steden tot vervlakking en aantasting van hun specifieke karakter leidde.⁸² Dit heeft weliswaar meer te maken met de onwil van mensen om verandering te accepteren, dan met de kwaliteit van die nieuwe architectuur. Modernisering versterkt de verschillen zowel binnen de stad als tussen steden onderling, dat is onontkoombaar. Meningen veranderen, en daarmee steden.

⁸¹ Meurs, 2000, p. 47

⁸² Meurs, 2000, p. 528

6 Conclusie

Deze thesis onderzoekt hoe de schaalvergroting in enerzijds de structuur en anderzijds de stijl van de architectuur van Amsterdam in de 19^e en 20^e eeuw zichtbaar is in het oude postkantoor van Outshoorn en het hoofdpstkantoor van C.H. Peters te Amsterdam. In de structuur van het postkantoor en de positie in de stad is de schaalvergroting als volgt te zien: waar in het begin van de 19e eeuw het postkantoor stap voor stap wordt uitgebreid met timide aankopen en verbouwingen van bestaande herenhuizen, is er aan het einde van dezelfde 19e eeuw ineens sprake van een drastische stedelijke doorbraak en grootschalige sloop-nieuwbouw. De ontwikkeling van de positie van het postkantoor in het stedenbouwkundig geheel verandert zo ook: van een klein kantoor aan een gracht naar een bijna raadhuis-achtige kolos aan een druk verkeersplein.

De schaalvergroting van de stijl van het postkantoor vond echter in omgekeerde volgorde plaats. Voor zijn postkantoor gebruikt Outshoorn grote, op zichzelf staande referenties zoals Italiaanse paleizen, die hij vervolgens toepast op een kleinere schaal, aansluitend op een stedelijk geheel. Peters daarentegen gebruikte als referentie voor zijn postkantoor kleinere gebouwen, weliswaar ook overheidsgebouwen, die passen in hun stedelijk en historisch geheel. Hij past deze vervolgens toe op een grootschaliger, op zichzelf staand gebouw. Het effect hiervan is duizelingwekkend. Dat is terug te zien in de slechte recensies die de afgelopen eeuw gepubliceerd zijn en ook in de onzekere toekomst van het gebouw en haar bestemming.

De stedelijke structuur van de stad rond het postkantoor, met name de Nieuwezijds Voorburgwal en de Raadhuisstraat, maken logische stappen door. Het wordt geleid door technologische ontwikkelingen zoals de tram, door populatiegroei in de stad en daardoor uitbreidingen van de stad. De schaalvergroting van de architectuurstijl van het postkantoor zelf is grilliger. Die lijkt meer op de architecten aan te komen dan op de maatschappelijke en historische context waarin het gebouw zich bevindt.

6.1. Discussie

De vraag is of de schaalvergroting van het postkantoor en omliggend gebied een goed voorbeeld is. Had de Nieuwezijds Voorburgwal gedempt moeten worden? De Raadhuisstraat doorgeslagen? Het oude postkantoor gesloopt en het nieuwe hoofdpstkantoor gebouwd? Met de kennis van nu zou het hoofdpstkantoor, een typologie die vrij nieuw was in de negentiende eeuw, wellicht een geheel nieuwe stijl behoeven. Het postkantoor is een belangrijk gebouw voor de staat en moet deze status uitstralen. Tegelijkertijd moet het gebouw toegankelijk voor het publiek schijnen. Deze combinatie van typen kwam in de negentiende eeuw nog maar weinig voor. Peters lukte het niet om aan de wensen van het publiek te voldoen, zo is gebleken. Was het een ander wel gelukt?

Een interessant hersenspinsel is het volgende: wat als Outshoorn en Peters op elkaars plek hadden gezeten? Wat als Peters de herenhuizen aan de Nieuwezijds Voorburgwal had verbouwd? Wat als Outshoorn het nieuwe hoofdpstkantoor achter het Paleis had mogen bouwen? Was er dan een Van

Campen 2.0 gekomen? En zou Peters de herenhuizen net zo historiserend hebben verbouwd als dat hij zijn werkelijke postkantoor nieuw had gebouwd? De eclectische bouwstijl van beide architecten maakt dat ze niet makkelijk in een tijd geplaatst kunnen worden, maar dat je je goed kunt voorstellen hoe ze in een andere tijd te werk zouden zijn gegaan.

Wat zal er gebeuren met het oude hoofdpstkantoor, het steeds verder wegwijnende Magna Plaza (de naam voelt inmiddels ook absurd, want er is niets magna meer aan)? Er gaan geruchten rond van een hotel, maar dit wordt nergens door officiële bevestigd. Een van Peters' eerste postkantoren, die van Breda, is nu volledig wit geschilderd en huisvest een restaurant en studentenwoningen. Peters' hoofdpstkantoor van Leeuwarden is tegenwoordig een hotel en congrescentrum. Is dat ook de toekomst voor Amsterdam?

6.2. Reflectie

Dit tien weken durende onderzoek had nog wel tien weken langer mogen duren. De literatuur die beschikbaar is over dit onderwerp is veelvuldig en ik had me daar graag nog verder in verdiept. Zo zijn er veel boeken halverwege de vorige eeuw geschreven die nu in magazijnen van archieven en bibliotheken liggen, die wellicht nog meer achtergrondinformatie hadden kunnen bieden dan de literatuur die de afgelopen decennia is gepubliceerd.

Dan een laatste grief: het antwoord op Cuypers' brief aan Peters over het postkantoor ontbreekt. Wel naar gezocht in allerlei inventarissen, maar niet gevonden. Dit komt waarschijnlijk omdat van Cuypers jammerlijk weinig in archieven is bewaard, dus zal de brief verloren zijn gegaan. Peters en Cuypers bleven hun leven lang vrienden, maar hoe konden ze omgaan met deze splitsing in architectonische overtuigingen?

Primaire bronnen

- Nationaal Archief, inventaris 2.16.93.
 - 195. Stukken betreffende het classificeren van de postkantoren en de telegraafkantoren
 - 196. Verslagen van inspectiebezoeken door door inspecteurs aan diverse postkantoren
 - 1169. Verslagen van besprekingen over de huisvesting en mechanisatie van de postdienst te Amsterdam
- Nationaal Archief, inventaris 2.21.355
 - 1383. Krantenknipsels en ingekomen aantekeningen over het postkantoor aan de Raadhuisstraat te Amsterdam van architect C.H. Peters. 1895-1910
- Nationaal Archief, inventaris 4.KIVI
 - 819.1-819.4. Ontwerptekeningen voor de bouw van het Koninklijk postkantoor te Amsterdam alsmede voor het kantoor van de Rijkstelegraaf, gekopieerd door C. Outshoorn en F.W. Conrad.
- Nationaal Archief, inventaris 4.STS
 - 157. Amsterdam. Bouwtekening: Opstand, doorsnede en plattegrond van het Koninklijk postkantoor te Amsterdam, behorende bij het bestek tot verandering van den voorgevel en verbouwing der voorvertrekken, ingediend door den hoofdingenieur in Noord-Holland, 19 maart 1827, nr. 183. Getekend
- Het Nieuwe Instituut, inventaris BEST
 - BEST7, C.H. Peters, Vier bestekken voor Post- en Telegraafkantoren, 1895-1906
- Het Nieuwe Instituut, inventaris PMSS
 - Manuscriptencollectie Peters, C.H. (Cornelis Hendrik) / Verzameling

Verantwoording afbeeldingen

- figuur 1. Stadsarchief Gemeente Amsterdam.
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/e854a66c-82db-536e-8200-484b63237e43/media/d999b1fc-83ee-f89d-823d-01cf4892df16?mode=detail&view=horizontal&q=raadhuisstraat&rows=1&page=60>
- figuur 2. Stadsarchief Gemeente Amsterdam.
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/409bd429-a664-3bf7-4730-0ec0ca6366ce/media/c1f1d960-7c66-0020-fc9d-a7718a0cf13b?mode=detail&view=horizontal&q=nieuwezijds%20voorburchwal%20166-200&rows=1&page=1>
- figuur 3. Stadsarchief Gemeente Amsterdam.
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/db3f371a-1f41-dfe1-a3d7-33e8cc3c75ef/media/0d79804f-9908-c2b7-9847-a9bf07fc999c?mode=detail&view=horizontal&q=raadhuisstraat&rows=1&page=32>
- figuur 4. Stadsarchief Gemeente Amsterdam.
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/8553c5b6-d5ea-72da-960e-dfae8a99625b/media/aea13cac-6792-3d9c-155c-1f56b6e53682?mode=detail&view=horizontal&q=raadhuisstraat&rows=1&page=134>
- figuur 5. Publiek domein
- figuur 6. Fondazione Torino Musei.
<https://gestione.fondazionetorinomusei.it/media/2022/09/2006.aerea .RG-Palazzo-Madama.jpg>
- figuur 7. Mooi Friesland.
<https://mooifriesland.nl/stadhuys-bolsward-monument/>
- figuur 8. Paul-Ellen Reislogger.
<https://paul-ellen.reislogger.nl/foto/reizen-onze-eigen/180409-leeuwarden-kanselarij.3357545>

Bibliografie

- Arnoldussen, P. & Kragie, R. (2022). *De Nieuwezijds. Herinneringen aan een krantenboulevard*. Amsterdam: De Republiek.
- Bakker, M.M. & Van de Poll, F.M. (1992) *Architectuur en stedenbouw in Amsterdam 1850-1940. Monumenten Inventarisatie Project*. Zwolle: Waanders Uitgevers.
- Van der Beek, H. (2022, 12 maart). Hoe het majestueuze Magna Plaza veranderde in een desolate plek: 'Ze laten het hier doodbloeden'. *Het Parool*. Opgehaald van <https://www.parool.nl/amsterdam/hoe-het-majestueuze-magna-plaza-veranderde-in-een-desolate-plek-ze-laten-het-hier-doodbloeden~b5f936db/>
- Broekema, P. (2016, 29 juli). Nieuwe verklaring voor brand die Paleis voor Volksvlijt in de as legde." *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2121750-nieuwe-verklaring-voor-brand-die-paleis-voor-volksvlijt-in-de-as-legde>.
- Da Costa, W.S. & Giphart, J. (1967). *Kleine postkroniek van Amsterdam tot het begin der twintigste eeuw*. Amsterdam.
- Evers, H. (1911 (1916)) *De architectuur in hare hoofdtijdperken*. Amsterdam: L.J. Veen Uitgever. Twee delen.
- Gemeente Amsterdam (2022) *Magna Plaza, ons oude hoofdpостkantoor*. <https://www.amsterdam.nl/nieuws/achtergrond/magna-plaza/>
- Van Gendt, F. (1895). Post- en telegraafkantoor te Amsterdam. *De Opmerker*, 30(1), pp. 217-218. Opgehaald van <https://tresor.tudelft.nl/tijdschrift/architectuurtijdschriften/opmerker/>
- Greydanus, C. (z.d.). *Stadhuis*. Stichting Bolsward Historie. <https://www.stichtingbolswardshistorie.nl/stadhuys/>
- Havelaar, K., & Wiesman, A. (2013). *Herbestemming van Postkantoren. Een tweede leven voor de burchten van de post*. Rotterdam: NAI010 Uitgevers.
- Hendrick de Keyser Monumenten (2022). *De Kanselarij*. Leeuwarden. <https://www.hendrickdekeyser.nl/de-huizen/de-kanselarij>
- Heijdra, T. (2007) *Westerpark. Barren, sparren en koperen knopen*. Alkmaar: Uitgeverij René de Milliano.
- Kluyver, (1899). Het Post- en Telegraafkantoor te Amsterdam. *Eigen Haard*. 18, p. 283-287; 19, p. 300-304; 20, p. 316-320.
- Linssen, F. (2022, februari 20). Winkelcentrum Magna Plaza staat nagenoeg leeg: "Het staat op de verkeerde plek". *NH Nieuws*. Opgehaald van <https://www.nhnieuws.nl/nieuws/299856/winkelcentrum-magna-plaza-staat-nagenoeg-leeg-het-staat-op-de-verkeerde-plek>

- Meurs, P. (2000). *De Moderne Historische Stad. Ontwerpen voor vernieuwing en behoud, 1883-1940*. (A. Van der Woud, Red.) Rotterdam: Nai Uitgevers.
- Oly, H. (z.d.). *De Kanselarij. Van regeringszetel tot plek voor de toekomst*. Leeuwarden: Stichting de Nieuwe Kanselarij i.s.m. Historisch Centrum Leeuwarden
- Oxenaar, A. (2009). *P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme: architectonisch denken, ontwerpen en uitgevoerde gebouwen 1845-1878*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Palmaerts, G. (2004). Bouwkundige bijdragen en het Bouwkundig Weekblad: Nederlandse architectuurperiodieken in de negentiende eeuw. *Tijdschrift voor Tijdschriftstudies*, 16, pp. 29-46.
- van Peet, C. & Steenmeijer, G. (1995). *De rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers*. Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Penning, R.E. (november 1951) 'De kunst en de gemeenschap. De rol van de Bouwkunst', *PTT-Bedrijfsbanden*, 12(11)
- Ramaer, J. (1999, mei 1). De laatste zet van vastgoedmagnaat Magnusson. *De Volkskrant*. Opgehaald van https://www.volkskrant.nl/reizen/de-laatste-zet-van-vastgoedmagnaat-magnusson~b9f732e0/?utm_source=link&utm_medium=social&utm_campaign=shared_earned
- Romein, J. (1976). *Op het breukvlak van twee eeuwen*. Amsterdam: Querido.
- Ruijsenaars, H. (1988). *8859 - Winkelcentrum Magna Plaza Amsterdam*. Amsterdam: Ruijsenaars Damstra Architecten. <https://www.ruijsenaars.nl/portfolio-items/8859/#>
- Rutte, R. & Abrahamse, J.E. (2014). *Atlas van de verstedelijking in Nederland. 1000 Jaar Ruimtelijke Ontwikkeling*. Bussum: Uitgeverij Thoth.
- Van de Schoor, H. (1999). *Bedrijfspanen van post, telegrafie en telefonie in Nederland 1850-1915*. Een typologisch onderzoek. Leiden.
- Sierksma, P. (1997, januari 2). De Postkantorengotiek van Cornelis Hendrik Peters. *Trouw*. Opgehaald van <https://www.trouw.nl/home/de-postkantorengotiek-van-cornelis-hendrik-peters~b00c13fe/>
- Smid, R. (2019). *Speculanten en Revolutiebouwers: Projectontwikkeling in Amsterdam 1877-1940*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.
- Smook, R. (1984) *Binnensteden veranderen*. Zutphen: De Walburg Pers.

Taverne, E. (2000) Een 'Tolerante' Stedebouw. De Esthetiek Van De Raadhuisstraat in Amsterdam. *Leidschrift*, 15(2), p. 49-71.

Timmers, H. (2013). *Peter, Cornelis Hendrik (1847-1932)*. Biografisch Woordenboek van Nederland. Opgehaald van <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn6/petersch>

Van der Woud, A. (1997). *Waarheid en karakter. Het debat over de bouwkunst, 1840-1900*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Van der Woud, A. (2007). *Een Nieuwe Wereld*. Amsterdam: Uitgeverij Prometheus

Weber, R.E.J. (1952) De historie van onze PTT wachtzalen, *Bouwkundig Weekblad* 70

Zeylstra, W.A. (1928). 'De Dam-Wiegbrug en omgeving,' *De Amsterdamsche Gids* 4(1)

Bijlage 1

Transcript van een brief van J.P.H. "Pierre" Cuypers aan C.H. Peters. Enkele woorden zijn met [...] weggelaten vanwege onleesbaarheid van het zwaar cursieve handschrift van Cuypers. Excuus hiervoor.

[p. 1]

nota van J.P.H.Cuypers en C.H. Peters, op [...]

ontwerp Post en Telegraafkantoor te Amsterdam

Roermond, 19 July 1895

Waarde Mr. Peters,

Ik dank u voor de toezending van bestek en tekening van het Post en Telegraafkantoor van Amsterdam. Hierbij voeg ik eenige opmerkingen die uw ontwerp bij mij hebben opgewekt, ik hoop dat gij de juistheid er van zult beseffen en dat het nog tijd is om eenige wijzigingen in Uw ontwerp aan te brengen ter liefde van onze nationale bouwkunst. Ik zou het zeer betreurend dat iemand die zooveel werkt, studeert en yaert [?] van de goede zaak een zoo belangrijk werk zou tot stand brengen waarvan zou moeten zeggen, dit is wederom een voorbeeld dat [...] dat men zoal pratende en schrijnende voor waarheid en logica opkomt maar in zijn werken daarvan niet altijd de sporen terugvindt - de gulden regel: "Toute forme qui n'est pas indiqué par la construction doit être repoussé." is hier herhaaldelijk miskend.

Gaarne zal ik deze zaak met U verder uitwerken.

Ik moet nog een paar weken wat rustig hier blijven. (Te Roermond en Valkenburg) maar [...] in Sug aan de Naar - daar zal ik gaarne een dag ontvangen als U deze zaak verder met mij wenst te bespreken.

Uw toegenegene,

[...] J.P.H. Cuypers.

[p. 2]

Post- & Telegraafkantoor Amsterdam

Kelderplan. Is het wenschelijk of nodig den hoek als een achtkanten toren aan te leggen - dan moet dit ook doorgewerkt worden tot boven van de afdekking. Den zware aanleg vereischt dit.

Op den beganen grond is de aanleg reeds opvallend verminderd, de dikte der pijlers zeer gering, terwijl op de 1e verdieping de toren aanleg geheel verdwijnt, dit is een voor mij niet verklaarbare inconsequentie - of de aanleg die is nodeloos gezocht of is hij nodig dan moet men consequent die vorm ook vóór de afdekking houden. De ruimte voor de brievenbustellers 1: Verdieping wordt niet geschoort door het plafond van 2 stenen punten, dunne kolommen, onder

den achthoek, ik zou veronderstellen dat die 2 punten even goed op de telefoon kunnen ge... worden, aldan is er geen reden meer om den toren zijn eigen aanleg vorm [...] de bedekking te behouden, het dak zal hierdoor zeer winnen en de geheele toren kan tot zijn recht komen. De oplossing is thans zeer ongelukkig en tweeslachtig. De tekening no. XIII doet dit gebrek zeer sterk uit oog springen. Het dak moet bij die toren gescheiden worden, en de toren moet daar breken met de vervelende euidjes balustrade die zonder eenige reden tusschen al die dakvensters geschoven zijn. Trek den toren achtkant op (met weglating der daar zeker onnodige kroonlijst), maak eene balustrade die overeenstemt met den nok van het groote dak en bouw daaruit uw toren-bedekking op, zoodanig dat de bestemming (telefoon verbindingen) daarmede gemakkelijk te vereenigen zijdt. De silhouette is thans ongelukkig en gezocht.

Hoe is te rijmen op blad XII de vorm van den hoektoren [p. 3] met zijn monsterpeer met het daarnaast staande zeer scherp afsteekende dak boven de trap en de onrustige onkonstructieve lijnen van den hoofdgevel en de onmogelijke grillige dakvensters - die voor mij als typen van onzedelijke vormen moeten gekenmerkt worden.

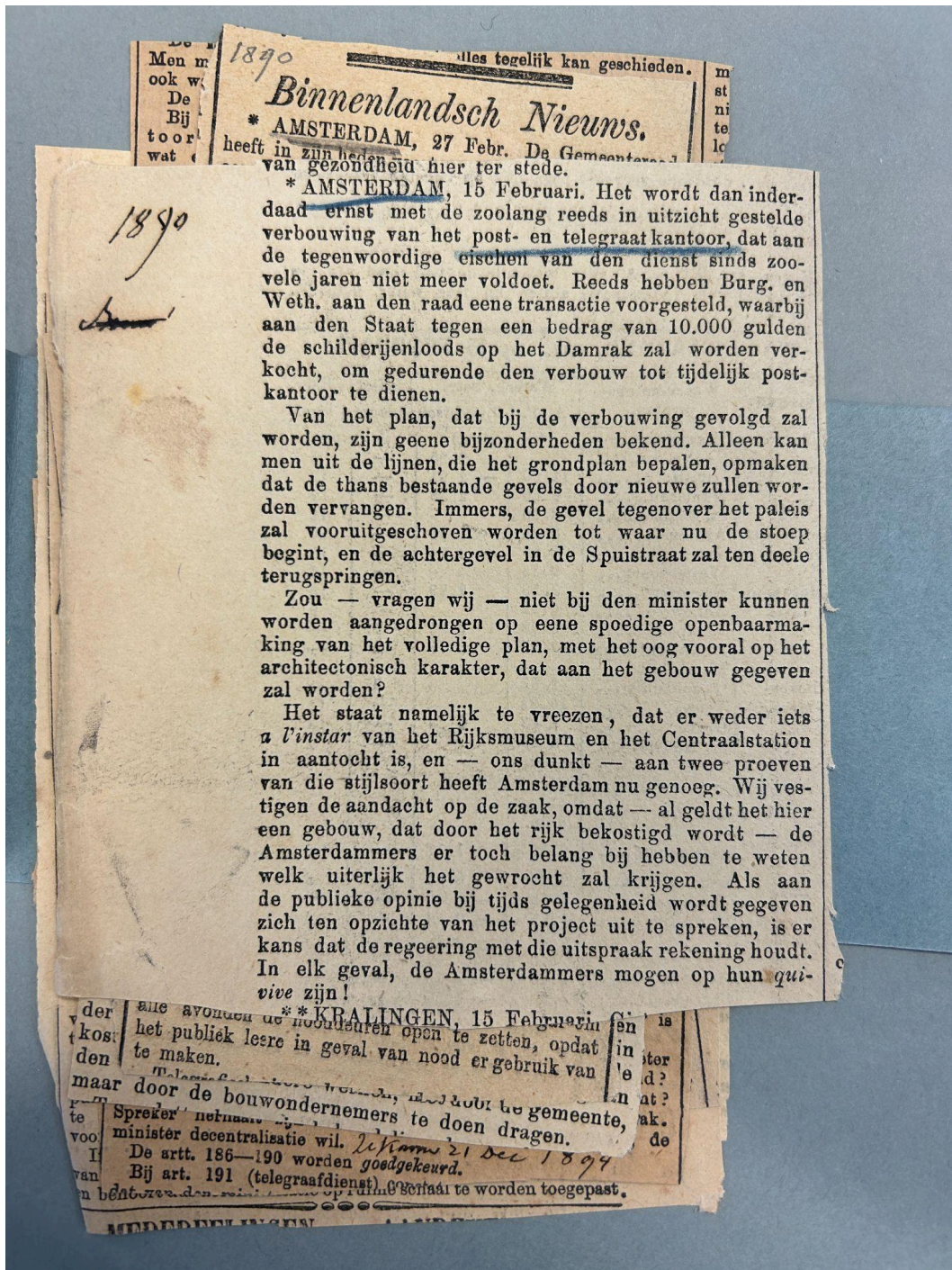
U schrijft als model genomen te hebben de kanselarij te Leeuwarden en het Raadhuis van Bolsward. Beiden loopen zeer uit elkander en beide gebouwen toonen dat de Bouwmeester zelf niet [...] wisten hoe en waarom ze deze of gene vorm kozen. Van de Kanselarij is men nog geheel doordrongen van de rationele bouwwijze den vorige eeuw. De bouwmeester is alleen aangetast door de heerschende ziekte, die koortsachtige toestand die de vormen de antieke wenscht te doen herleven zonder ze te begrijpen, daarvandaan al die onzinnige details. Bestudeer eens de gevel van de Kanselarij, dan zult gij zien hoe de bouwmeester zich heeft laten verleiden door enkele kolom-kapiteel- en kroonlijstvormen en geen oplossing heeft kunnen vinden voor zijn gevel; ten einde raad heeft hij maar op elken terug sprong een beeld geplaatst, die er zoo min op passen als uw vaasjes op de hoeken der gevels en geveltjes. de frontonnetjes op al die dakvensters zijn ook meer dan vervelend en de ovale gaten die aan rococo tijd herinneren maken een potsierlijk effect boven de middeneeuwschen trilobbogen, die elk dakvenster versiert. Nu zou ik willen weten wat de aanleiding kon zijn om voor den bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor te Amsterdam op een vrij terrein in de nabijheid van de [p. 4] prachtige Westerkerk en het kleine maar allezins monumentale stadhuis[,] te Leeuwarden en te Bolsward modellen te gaan zoeken.

Een post- en telegraafkantoor is een XIX eeuwsch monument dat in verbinding met telegraaf en telefoon een zoo eigenaardig karakter heeft gij waarlijk niet moet zoeken monumenten van den verval tijd om u te inspireeren. Weest oprecht, voldoet aan het program en zoekt vormen die het gevolg zijn der konstruktie maar inspireert U op de omgeving; tracht een gebouw te maken dat eene aangename indruk maakt maar die verkregen wordt door de vrijmoedigheid die gij door uw werk toont. -

Cuypers

Bijlage 2

Nationaal Archief, 2.21.355 Collectie De Stuers, inventarisnr. 1383.

Bijlage 3

Nationaal Archief, 2.21.355 Collectie De Stuers, inventarisnr. 1383.

